

Juozas ar Juzefas Pilsudskis: lietuvių tautinio identiteto problema tarpukariu

A r ū n a s G U M U L I A U S K A S
Šiaulių universitetas

Pagrindiniai žodžiai: *Juzefas Klemensas Pilsudskis, Tadeušas Katelbachas, Gabrielius Narutavičius, Stanislovas Narutavičius, Bilevičiai, Butleriai, Mykolas Romeris, Viktoras Kalicinskis, Juzefas Laskovskis.*

1935 m. gegužės 12 d., sekmadienį, 20.45 val. nuo kepenų vėžio Varšuvoje mirė Juzefas Klemensas Pilsudskis. Iki paskutinių minučių jis savo žvilgsnį buvo nukreipęs į Vilniaus Aušros vartų Dievo Motinos paveikslą, stovintį prie jo lovos (K a l e n d a r i u m 2007, 424). Pilsudskio testamente buvo išreikštas gana keistas noras, kurį Lenkijos prezidentas, vyriausybė ir artimieji turėjo išpildyti (Ibid., 422). 1935 m. gegužės 18 d. maršalo kūnas buvo išneštas iš Belvederio, iškilmingai palydėtas į Makotovo stotį, iš kur specialiu traukiniu išgabentas į Krokuvą. Čia, Vavelyje, Pilsudskis Lenkijos karalių kaimynystėje ir atgulė visiems laikams. Naktį iš gegužės 12-osios į 13-ąją majoras daktaras Viktoras Kalicinskis ir daktaras Juzefas Laskovskis, vykdydami testamento nurodymus, išėmė iš maršalo galvos smegenis ir įdėjo jas į urną (Ibid., 434). Urna buvo išsiųsta į Vilniaus Stepono Batoro universitetą tyrimams, kuriems vadovavo profesorius psichiatras, psichoanalizės specialistas, maršalo sveikatos konsultantas Maksimilijanas Rose. Jis dėl šio tyrimo patyrė daug nuoskaudų, 1937 m. mirė nuo infarkto, palaidotas Rasų kapinėse (Č i b i r a s 1998).

1935 m. gegužės 13 d. iš Pilsudskio kūno buvo išimta širdis. Šią operaciją atliko speciali komisija, kurią sudarė 5 gydytojai ir teismo medicinos ekspertai. Gegužės 30 d. 18 val., dalyvaujant žmonai Aleksandrai, dukroms Vandai ir Jadvygai, broliui Kazimierui, maršalo širdis buvo įdėta į specialią sidabrinę urną (K a l e n d a r i u m 2007, 433). Tos pačios dienos vakare iš Varšuvos į Vilnių išvyko specialus traukinys, juo važiavo ne tik maršalo artimieji, bet ir aukščiausi valstybės pareigūnai. Birželio 1 d. Vilniuje, Aušros vartų bažnyčioje, įvyko gedulingos mišios, po kurių urna su širdimi buvo įmūryta Šventos Teresės bažnyčios koplyčioje.

Nuo 1935 m. gegužės lenkų vyriausybė vedė derybas su Lietuva dėl maršalo motinos Marijos Bilevičiūtės-Pilsudskos ekshumacijos. Ji mirė 1884 m. ir buvo palaidota Suginčių bažnytkaimio kapinaitėse, Molėtų rajone. Prie šios kilnios misijos įgyvendinimo daug prisidėjo Stasys Lozoraitis, Tadeušas Katelbachas, Stanislovas Narutavičius ir kiti. Ekshumacija buvo įvykdyta 1935 m. birželio 1 d. Dalyvavo

Suginčių parapijos kunigas Adolfas Bielskis, lenkai Česlavas Kadenacis, Mečislavas Lepeckis, Tadeušas Katelbachas ir Lietuvos atstovas Kazimieras Narutavičius, taip pat keli vietinės valdžios pareigūnai (C e n c k i e w i c z 2005, 677–679). Maršalo mamos palaikai buvo įdėti į specialų metalinį karstą, kuriame Pilsudskio kūnas buvo vežtas į Krokuvą. Ant jo tebebuvo užrašas *Juzefas Pilsudskis*. Mamos palaikai atvežti į Vilnių ir įmūryti Šventos Teresės koplyčioje (K a l e n d a r i u m 2007, 436).

1935–1936 m. buvo rekonstruojamos Rasų kapinės. Darbams pasibaigus, 1936 m. gegužės 12 d. vyko iškilmingas maršalo širdies ir jo mamos palaikų perlaidojimas (Ibid., 437). Detaliam apžvelgus Pilsudskio perlaidojimo akciją kyla klausimas, kodėl žymus visame pasaulyje politikas, kurio netekus Lenkijai užuojautas reiškė net Adolfas Hitleris ir Josifas Stalinas, savo svarbiausias kūno dalis įpareigojo atiduoti Vilniui? Atsakymą galima rasti tik nuodugniam susipažinus su Pilsudskių giminės istorijos peripetijomis.

Gineičių (Giniočių) ir Pilsudskių giminės šaknys aptinkamos dar XV a. Žemaitijoje. Vienas Gineitis („Gyneth“) minimas 1413 m. Horodlės unijos akte, kuriuo Lietuvos bajorams buvo suteikti Lenkijos bajorų herbai (R e k l a i t i s 1974). 1499 m. rašytiniuose šaltiniuose minimi Morkus ir Stanislovas Gineičiai-Gineitaičiai. Manoma, kad Stanislovo sūnus Baltramiejus Gineitis-Gineitavičius, Upytės seniūnas, pats pirmasis pasivadino Pilsudskiu pagal savo dvaro vardą Pilsūdai, esantį netoli Skaudvilės (Ibid.).

Pilsudskių genealogija yra glaudžiai susijusi su žymia žemaičių bajorų Bilevičių gimine. Jos tėvoniniai dvarai buvo Viduklė, Raseiniai, Rietavas. Maršalo proprosenelis Raseinių teisėjas Kazimieras Pilsudskis, turėjęs didelį dvarą Žemgygaloje prie Dubysos, vedė Čekiškės seniūno dukrą Oną Bilevičiūtę. Jie susilaukė dviejų sūnų – Petro ir Valerijaus. Petras baigė Kražių gimnaziją. Tėvui praūžus dvarus, jam teko vargti, kol gavo valdyti Lydavėnus (Ibid.). 1832 m. Petras Pilsudskis vedė Teodorą Uršulę Butlerytę, pakamario Vincento Butlerio ir Malgožatos Bilevičiūtės dukrą. Ji buvo Lenkijos maršalo močiutė. Butleriai turėjo palivarkų Leliūnuose, Jasiniškėse, Plaštakiuose. Teodora Uršulė Butlerytė palaidota Pašušvyje, Krakių valsčiuje. 1877 m. Pašušvio dvaras sudegė. Taigi Juzefo Pilsudskio genealoginiame medyje susipynė trys giminės – Bilevičiai, Pilsudskiai, Butleriai. Visi keturi Lenkijos maršalo seneliai tarpusavyje buvo giminės (žr. lentelę). Petras Povilas Pilsudskis, Teodora Uršulė Butlerytė, Antanas Bilevičius buvo tikri žemaičiai. Tik viena močiutė Elena Michalovska turėjo ir lenkiško, ir lietuviško kraujo.

Būsimasis maršalas gimė 1867 m. gruodžio 5 d. Zalave, Švenčionių rajone. Šeimoje augo dvylika brolių ir seserų (Bronislovas, Juzefas Klemensas, Helena, Bronislovas Piotras, Adamas, Kazimieras, Marija, Janas, Liudvika, Kasparas, Piotras, Teodora). 1874 m. neaiškiomis aplinkybėmis kilęs gaisras sunaikino beveik visą Zalavo gyvenvietę (Š i m e l i o n i s 2007). Tuomet Marija Pilsudska su vaikais persikėlė į Vilnių. Tačiau 1884 m. rugpjūčio 20 d. ji mirė. Netekęs žmonos tėvas Juzefas Vincentas persikėlė į Peterburgą, kur vadovavo likerų gamyklai (Ibid.). 1902 m. balandžio 15 d. jis mirė ir buvo palaidotas Vyborgo katalikų kapinėse.

Tad būsimojo maršalo vaikystė ir jaunystė praėjo Vilniuje. Čia jis 1899 m. vedė gražuolę Mariją Koplevską (Juškėvič), turėjusią dukrą Vandą iš pirmosios santuokos (K a t i n a s 2008). Beje, ši gražuolė buvo susukusi galvą ir žymiam lenkų politikui Romanui Dmovskiui. Po savo dukters Vandos mirties (1908 m.) Marija neatsigavo. Ji mirė 1921 m. rugpjūčio 17 d. ir palaidota Rasų kapinėse.

Nuo 1907 m. Pilsudskis faktiškai pradėjo gyventi su bendrapartiete (Lenkijos socialistų partija) Aleksandra Ščerbinska. Jie susituokė 1921 m. spalio 25 d., jau po Marijos Koplevskos mirties. Su Ščerbinska maršalas dar iki vestuvių susilaukė dviejų dukrų – Vandos ir Jadvygos. Taigi Juzefo Pilsudskio giminės istorija – tipiška LDK bajorų, kurie XVIII a. galutinai polonizavosi, nemokėjo kalbėti lietuviškai ir neišsivaizdavo Lietuvos be sąjungos su Lenkija, istorija. Kita vertus, jie nebuvo tikri lenkai ir laikytini *gente lituanus natione polonus* (lietuvių kilmės lenkų tautybės). Tokia tautinė identifikacija buvo būdinga tiek XIX a., tiek XX a. pirmajai pusei. Todėl maršalą galima vadinti ir Juzefu, ir Juozu.

Europoje plečiantis nacionalinių valstybių kūrimo sąjūdžiui, Pilsudskis turėjo apsispręsti, su kuo jam pakeliui. Tuo metu pasirinkimo variantų nebuvo daug. Vieni pasisakė už Lenkijos, o kiti – už Lietuvos valstybės atkūrimą. Net vienos šeimos atstovai atsidūrė skirtingose barikadų pusėse. Antai iš Žemaitijos kilęs bajoras Stanislovas Narutavičius tapo 1918 m. vasario 16 d. Akto signataru, o jo brolis, inžinierius, vandens jėgainių specialistas profesorius Gabrielius – pirmuoju Lenkijos Respublikos Prezidentu. Pastarasis dar buvo maršalo svainis. Tai Pilsudskis įkalbėjo Gabrielių Narutavičių kandidatuoti į aukštą valstybinės valdžios postą. Tačiau 1922 m. gruodžio 16 d., antrą dieną po inauguracijos, naująjį prezidentą nušovė pasamdytas žudikas (Č i b i r a s 1998). Šis incidentas tik dar kartą patvirtino faktą, jog save identifikuojantys *gente lituanus natione polonus* asmenys nebuvo Lenkijos dešiniųjų laikomi tikraisiais savo šalies patriotais. Tokia padėtis, matyt, privertė koreguoti savo politinę veiklą ir patį maršalą. Kita vertus, analogiška padėtis buvo Lietuvoje. Antai žymų teisininką, profesorių, Kauno universiteto rektorių Mykolą Romerį lenkų žurnalistas, politikas, diplomatas Tadeušas Katelbachas identifikavo labai tiesmukiškai: „M. Romer ar Romeris, ir lenkas, ir lietuvis viename asmenyje, o galiausiai atstovas trečios, ne jokios tautybės“ (K a t e l b a c h 2001, 191).

Pilsudskis pasirinko trečiąjį kelią. Jis – Abiejų Tautų Respublikos atkūrimo iniciatorius – dar ir šnekėjo lietuviškai (Š i m e l i o n i s 2007). Galima sutikti su nuomone, kad maršalas iki pat savo mirties buvo įsitikinęs, jog pergalingas 1920 m. karas su bolševikais nebuvo pratęstas iki logiškos pabaigos – Lenkijos–Lietuvos–Baltarusijos ir Ukrainos federacijos buvusios Abiejų Tautų Respublikos žemėse sukūrimo (K a t i n a s 2008). Savo LDK pilietybę Pilsudskis deklaravo 1919 m. balandžio 22 d. kreipimesi „Į buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojus“ Vilniuje (*LKS* 1998, 26–27). Vidurinės Lietuvos sukūrimas po 1920 m. Lucijano Želigovskio okupacinio žygio tebuvo pirmas žingsnis į LDK federacinės sąjungos su Lenkija atkūrimą. Į vakarus nuo Vilniaus krašto, maršalo nuomone, turėjo egzistuoti Žemaitija, o į rytus – Baltarusija ar net Ukraina, kaip LDK sudėtinės dalys. Žemaitija istoriškai buvo išsivaizduojama iki Nevėžio. Vadinas, į Vidurinę

Lietuvą dar turėjo pretenduoti iki šios upės lenkų neokupuotos žemės. Matyt, dėl to viešojoje erdvėje ėmė skliti klaidinga informacija apie Pirmosios Lietuvos Respublikos tautinę gyventojų sudėtį. Ypač aktyvūs buvo vietos lenkai. Kita vertus, problemą eskalavo ir pats žmonių tautinio apsisprendimo procesas.

Ilgai Kaune dirbęs Katelbachas atsiminimuose aprašė pokalbį su lietuvių diplomatu Juozu Urbšiu, įvykusį 1936 m. pavasarį Kaune, Užsienio reikalų ministerijoje. Jiedu diskutavo dėl tikslaus Lietuvoje gyvenančių lenkų skaičiaus. Urbšys negalėjo patikėti Katelbacho tvirtinimu, kad šią tautinę mažumą sudaro apie 200 tūkstančių žmonių. Tačiau diplomatai privertė skubiai nutraukti pokalbį, pasak Katelbacho, pro atvirą langą išgirsti gatvėje lenkiškai pasakyti žodžiai: „Stasekai, paduok tą stiklainį“ (K a t e l b a c h a s 2001, 193). Minėtas skaičius Lenkijos oficialiuose dokumentuose vyravo visą tarpukarį. Ypač įtartinai daug lenkų „atsirado“ tose vietovėse, kurios buvo tarp okupuotos Vidurinės Lietuvos ir Žemaitijos. Tai nebuvo atsitiktinumai. Matyt, taip buvo formuojama viešoji nuomonė dėl tų teritorijų gyventojų etnolingvistinių problemų, galiausiai – dėl valstybinės priklausomybės.

1926 m. Lietuvos lenkų rinkimų centrinis komitetas sudarė statistinių duomenų leidinį, kuriame pateikė Pirmosios Lietuvos Respublikos gyventojų tautinės priklausomybės skaičius. Jie gerokai skyrėsi nuo *Centralinio statistikos biuro* prie Finansų ministerijos duomenų. Ypač tendencinga informacija lenkiškame leidinyje pateikta apie jau minėtos teritorijos, esančios tarp Vidurinės Lietuvos ir Žemaitijos, gyventojų tautinę priklausomybę. Antai Kaune iš 92 446 gyventojų 27 669 (29,92 %) buvo lietuviai, 29 104 (31,48 %) – lenkai, 29 427 (31,8 %) – žydai, 4 164 (4,54 %) – vokiečiai, 2 082 (2,26 %) – rusai. Vadinas, laikinojoje tautinės valstybės sostinėje lietuviai buvo mažuma. Jie tesudarė 29,92 % miesto gyventojų, o kitų tautybių atstovai – 70,08 %. Lenkai vyravo Žaliakalnyje (42,17 %), Šančiuose (36,5 %), Viliampolėje (33,45 %), Karmelitų rajone (42,67 %) (*SN* 1926, 4). Panaši padėtis, anot Lietuvos lenkų rinkimų centrinio komiteto duomenimis, buvo ir kitose vietovėse. Kauno apskrityje gyveno 56,7 % lietuvių ir 28,8 % lenkų, Trakų–Kaišiadorių – atitinkamai 61,32 % ir 29,31 %, Kėdainių – 67,73 % ir 21,49 %, Panevėžio – 77,7 % ir 9 %, Utenos – 80,05 % ir 9,45 %, Zarasų – 62,9 % ir 16,3 %, Ukmergės – 66,61 % ir 24,46 % (*Ibid.*, 13). Lenkiškiausiu miesteliu galima laikyti Lapes, esančias Kauno apskrityje, ten gyveno 90 % lenkų, toliau būtų Vandžiogala (Kauno apskritis) – 72,2 %, Širvintos (Ukmergės apskritis) – 71,25 %, Giedraičiai (Ukmergės apskritis) – 62,02 %, Dotnuva (Kėdainių apskritis) – 44,12 %, Musninkai (Ukmergės apskritis) – 41,65 %, Kėdainiai (Kėdainių apskritis) – 37 % (*Ibid.*, 4, 6, 12).

Visai kiti duomenys apie Lietuvos gyventojų tautinę priklausomybę pateikiami oficialių valdžios institucijų leidiniuose. Galima pastebėti, kad 1923 m. įvykusio pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų surašymo duomenys beveik nesiskiria nuo jau minėto Lietuvos lenkų rinkimų centrinio komiteto leidinio skaičių, nes surašymo metu nebuvo nustatoma gyventojų tautinė priklausomybė (*LAV* 1925). Verta paminėti *Centralinio statistikos biuro* prie Finansų ministerijos leidinius, kuriuo-

se ir atsispindi rūpima problema. Remiantis jų pateikta informacija galima teigti, kad 1923 m. Lietuvos piliečiais buvo 83,9 % lietuvių, 7,6 % žydų, 3,2 % lenkų, 2,5 % rusų, 1,4 % vokiečių, 0,7 % latvių, 0,2 % baltarusių, 0,1 % kitų tautybių atstovų (*LS* 1923, 4). Net 83,3 % lietuvių gyveno kaime, 6,5 % miesteliuose, 10,2 % mieste, žydų – atitinkamai 5,2 %, 31,3 %, 63,5 %, lenkų – 82,5 %, 4 %, 13,5 %, rusų – 82 %, 3,2 %, 14,8 %, vokiečių – 58,1 %, 7,2 %, 34,76 %, latvių – 84,4 %, 4,9 %, 10,7 %, baltarusių – 86,1 %, 4,2 %, 9,7 %, kitų tautybių – 57,7 %, 22,1 %, 20,2 % (*Ibid.*). Lietuvių ir vėl miestuose buvo mažiau negu kitų tautų atstovų. Gal dėl to ilgą laiką laikinojoje sostinėje gyvenęs Katelbachas susidarė abejotina išspūdi apie lenkų kalbos ir kultūros tvirtas pozicijas Pirmojoje Lietuvos Respublikoje. Atsiminimuose jis rašė: „Viskas prasidėjo nuo Kauno stoties nešiko, kalbančio lenkiškai. Iš Kauno važiauvau autobusu į Ukmergę. Žydas konduktorius kalbėjo lenkiškai. Kaimuose aplink Ukmergę buvo galima susikalbėti lenkiškai. Vėliau važiauvau į Šiaulių apskritį, kurios miestuose bei miesteliuose nebuvo problemų susikalbėti lenkiškai. Net Telšiuose, Žemaitijos širdyje, niekas nesibodėjo lenkų kalbos. Kažkada vakareėjau per Kauną. Buvo puikus liepos vakaras. Iš atidarytų namų langų sklido per radiją iš Varšuvos transliuojamos lenkiškų dainų melodijos. Jas gerai žinojo lietuvių jaunimas. Aš taip pat, gyvendamas Kaune, išimčiau šių dainų melodijas bei tekstus“ (*K a t e l b a c h* 2001, 183). Kita vertus, reikėtų pripažinti lenkų įtaką to meto Lietuvos kultūriniam gyvenimui.

1928 m. *Centralinis statistikos biuras* prie Finansų ministerijos pateikė įvairius duomenis apie Lietuvos gyventojus, ekonominį, kultūrinį gyvenimą. Jie jau skyrėsi nuo ankstesniųjų. Tuo metu Lietuvoje gyveno 80,6 % lietuvių, 7,2 % žydų, 4,1 % vokiečių, 3 % lenkų, 2,3 % rusų, 2,8 % kitų tautybių atstovų (*LS* 1929, 2). Iš pateiktų duomenų aiškiai matyti, kad per 5 metus šalyje sumažėjo žydų (0,2 %), lenkų (0,2 %), rusų (0,2 %) ir padaugėjo vokiečių (2,7 %). Jau minėtame Lietuvos lenkų rinkimų centrinio komiteto leidinyje teigiama, kad 1926 m. Lietuvoje gyveno 76,37 % lietuvių, 9,99 % lenkų, 8,97 % žydų, 2,2 % vokiečių, 2,1 % rusų, 0,37 % latvių (*SN* 1926, 13). Nėra duomenų apie baltarusius, kurie, matyt, buvo priskirti prie lenkų. Tokie skaičiavimų rezultatai galėjo būti paskelbti neatsitiktinai. Juk 9,99 % ir sudarė 202 026 lenkų tautybės atstovai. Būtent šis skaičius dominavo oficialiuose Varšuvos dokumentuose. Galima tik numanyti, kam jie buvo reikalingi. Lietuva ir Lenkija tarpukariu niekaip negalėjo išspręsti tarpusavio teritorinių problemų. Tada šio darbo ėmėsi tarptautinės institucijos. Lietuvos gyventojų tautinė priklausomybė galėjo būti svarus argumentas, sprendžiant Varšuvos ir Kauno konfliktą. Negalima atmesti ir *gente lituanus natione polonus* veiksnio Lietuvoje. Jis lėmė, kad lenkų kultūra ir kalba dar turėjo pagrindą lietuvių žemėse.

Bene geriausiai valstybės gyventojų tautinę sudėtį gali atspindėti jų atstovavimas renkamosiose valdžios institucijose. Net Lietuvos lenkų rinkimų centrinis komitetas pripažino, kad „nei vienas lietuvis, galėdamas pasirinkti iš 6 nacionalinių partijų, nebalsuos už lenką, žydą, vokiečių ar rusą“ (*Ibid.*, 1). 1918 m. lapkričio 2 d., 1919 m. balandžio 4 d., 1920 m. birželio 10 d. laikinosios bei 1922 m. rugpjūčio 1 d., 1928 m. gegužės 25 d., 1938 m. gegužės 12 d. nuolatinės Lietuvos

Respublikos konstitucijos garantavo visų valstybės piliečių, nepaisant tautybės, lygias teises (LVK 1989, 7, 11, 14, 17, 46, 61). Vadinas, visi piliečiai galėjo lygiomis teisėmis dalyvauti rinkimuose į Seimą. Jokių tautinių apribojimų nenumatė nei 1919 m. spalio 30 d. priimti Valstybės Tarybos „Lietuvos Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymai“ (LSSRI 1919), nei 1922 m. liepos 27 d. einančio Respublikos Prezidento bei Steigiamojo Seimo Pirmininko pareigas Aleksandro Stulginskio ir Ministro Pirmininko Ernesto Galvanausko pasirašytas „Seimo rinkimų įstatymas“ (SRI 1922).

1920 m. į Steigiamąjį Seimą, dirbusį iki 1922 m. rudens, iš 112 deputatų išrinkti 3 lenkai. Tai sudarė 2,6 % visų parlamento narių. 1922–1923 m. I Lietuvos Respublikos Seime tarp 78 narių buvo 2 lenkai, arba 2,56 %. Geriausių rezultatų lenkų tautinė mažuma pasiekė 1923 m. rinkimuose į II Seimą, kuris dirbo iki 1926 m. vasaros. Jame iš 78 narių 4 buvo lenkai, o tai sudarė 5,13 %. Trumpiausiai dirbo III Lietuvos Respublikos Seimas, kuriame iš 85 deputatų 4 atstovavo lenkų tautinei mažumai. Tai sudarė 4,71 % visų parlamento narių.

Pateikti seimų rinkimų rezultatai verčia abejoti oficialiai skelbtais Lietuvos Respublikos piliečių tautinės priklausomybės duomenimis. Tiek Kaunas, tiek Varšuva operavo skirtingais lenkų tautinės mažumos Lietuvoje narių skaičiais. Tam, matyt, įtakos turėjo politiniai motyvai. Lietuvos valdžios institucijos lenkų tautybės gyventojų skaičių nežymiai mažino, Lenkijos – nepagrįstai didino. Aišku, kad tokius rodiklius veikė ir vadinamasis tautinis apsisprendimas, ypač būdingas *gente lituanus natione polonus* asmenims. Kita vertus, iki 1926 m. Lietuvos Respublikoje gyveno apie 100 tūkstančių lenkų. Tokį skaičių tik patvirtina seimų rinkimų rezultatai.

Pateikta medžiaga leidžia padaryti šias išvadas:

1. Juzefo Pilsudskio genealoginiame medyje susipynė trys giminės – Bilevičiai, Pilsudskiai, Butleriai. Visi keturi Lenkijos maršalo seneliai tarpusavyje buvo giminės. Petras Povilas Pilsudskis, Teodora Uršulė Butlerytė, Antanas Bilevičius buvo tikri žemaičiai. Tik viena močiutė Elena Michalovska turėjo ir lenkiško, ir lietuviško kraujo.

2. Juzefo Pilsudskio giminės istorija – tipiška LDK bajorų, kurie XVIII a. galutinai polonizavosi, nemokėjo kalbėti lietuviškai ir neįsivaizdavo Lietuvos be sąjungos su Lenkija, istorija. Kita vertus, jie nebuvo tikri lenkai ir laikytini *gente lituanus natione polonus* (lietuvių kilmės lenkų tautybės). Tokia tautinė identifikacija būdinga tiek XIX a., tiek XX a. pirmajai pusei. Maršalą galima vadinti ir Juzefu, ir Juozu.

3. Pilsudskis buvo Abiejų Tautų Respublikos atkūrimo iniciatorius ir kalbėjo lietuviškai. Jis iki pat savo mirties buvo įsitikinęs, kad pergalingas 1920 m. karas su bolševikais nebuvo pratęstas iki logiškos pabaigos – Lenkijos–Lietuvos–Baltarusijos ir Ukrainos federacijos buvusios Abiejų Tautų Respublikos žemėse sukūrimo.

4. Savo LDK pilietybę maršalas deklaravo 1919 m. balandžio 22 d. kreipimesi „Į buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojus“ Vilniuje.

5. Vidurinės Lietuvos sukūrimas po 1920 m. Lucijano Želigovskio okupacinio žygio tebuvo pirmas žingsnis į LDK federacinės sąjungos su Lenkija atkūrimą. Į vakarus nuo Vilniaus krašto, Pilsudskio nuomone, turėjo egzistuoti Žemaitija, o į rytus – Baltarusija ar net Ukraina, kaip LDK sudėtinės dalys.

6. Į Vidurinę Lietuvą dar turėjo pretenduoti iki Nevėžio upės lenkų neokupuotos žemės. Matyt, dėl to viešojoje erdvėje ėmė skliti klaidinga informacija apie Pirmosios Lietuvos Respublikos tautinę gyventojų sudėtį.

7. Lietuvos gyventojų tautinė priklausomybė galėjo būti tarptautinėms institucijoms svarus argumentas, sprendžiant Varšuvos ir Kauno teritorinį konfliktą.

8. Seimų rinkimų rezultatai verčia abejoti oficialiai skelbtais Lietuvos Respublikos piliečių tautinės priklausomybės duomenimis. Tiek Kaunas, tiek Varšuva operavo skirtingais lenkų tautinės mažumos Lietuvoje narių skaičiais. Tam, matyt, įtakos turėjo politiniai motyvai. Lietuvos valdžios institucijos lenkų tautybės gyventojų skaičių nežymiai mažino, Lenkijos – nepagrįstai didino.

9. Iki 1926 m. Lietuvos Respublikoje gyveno apie 100 tūkstančių lenkų.

JUZEFO PILSUDSKIO GENEALOGINIS MEDIS

Propropo- seneliai	Kazimieras Liudvikas Pilsudskis, Rozalija Puzinaitė	Valerijonas Bilevičius, Polubinskaitė	Butleris, nežinoma	Bilevičius, nežinoma	Adomas Bilevičius, nežinoma	Nežino- mas, nežinoma	Joachimas Michalovskis (apie 1744–1831), Liudvika Taraškevičiūtė (apie 1784–1838)	Vincentas Butleris (mirė 1843), Malgožata Bilevičiūtė (mirė apie 1861)
Proproseneliai	Kazimieras Pilsudskis (1752 – apie 1820), Ona Bilevičiūtė (1761–1837)		Vincentas Butleris (mirė 1843), Malgožata Bilevičiūtė (mirė apie 1861)		Kasparas Bilevičius (mirė apie 1840), nežinoma		Voiceshas Michalovskis, Elžbieta Butlerytė (mirė 1894)	
Proseneliai	Petras Povilas Pilsudskis (1794–1851), santuoka 1832 Teodora Uršulė Butlerytė (1811–1886)							
Seneliai	Juzefas Vincentas Pilsudskis (1833–1902), santuoka 1863-04-22, Marija Bilevičiūtė (1842–1884)							
Tėvai	Juzefas Klemensas Pilsudskis (1867–1935), santuoka 1921-10-25, Aleksandra Ščerbinska (1882–1963)							
Vaikai	Vanda Pilsudska (1918–2001), Jadvyga Pilsudska (g. 1920)							

Lentelė sudaryta remiantis: Jadwiga Pilsudska. Prieiga internete: http://pl.wikipedia.org/wiki/Jadwiga_P%C5%82sudska [žiūrėta 2009 04 10].

Šaltiniai ir literatūra

- C e n c k i e w i c z 2005 – Sławomir Cenckiewicz, *Tadeusz Katelbach (1897–1977). Biografia polityczna*, Warszawa: LTW.
- Č i b i r a s 1998 – Povilas Čibiras, „Vietoj namų oloj erelio gūžtą pasirinkęs“, *Voruta*, 1998-01-10, Nr. 2 (332). Prieiga internete: <http://www.voruta.lt/rubrikos/37/1793> [žiūrėta 2009 02 05].
- Kalendarium* 2007 – Waclaw Jędrzejewicz, Janusz Cisek, *Kalendarium zycia Józefa Piłsudskiego 1867–1935*, t. 4, Kraków: Lomianki.
- K a t e l b a c h 2001 – Tadeusz Katelbach, *Spowiedz pokolenia*, Gdansk: Osobita.
- K a t i n a s 2008 – Petras Katinas, „Maršalas“, *XXI amžius*, 2008, Nr. 4 (1597). Prieiga internete: http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2008/01/16/zvil_01.html [žiūrėta 2009 02 05].
- LAV 1925 – *Lietuvos apgyventos vietos: pirmojo visuotiniojo Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys*, Kaunas: Centralinis Statistikos Biuras.
- LLS 1998 – *Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1917–1994. Dokumentų rinkinys*, Vilnius: Valstybės žinios.
- LS 1923 – *Lietuva skaitlinėmis. Diagramų albumas*, Kaunas: Finansų ministerija.
- LS 1929 – *Lietuva skaitmenimis 1918–1928*, Kaunas: Finansų ministerija.
- LSSRĮ 1919 – *Lietuvos Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymai*. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter_archyvas/dokpaieska_arch.showdoc_l?p_id=112342&p_query=&p_tr2=2 [žiūrėta 2009 02 05].
- LVK 1989 – *Lietuvos valstybės konstitucijos*, Vilnius: Mokslas.
- R ė k l a i t i s 1974 – Povilas Rėklaitis, „Likimo pakirstas talentas – Aleksandras Pilsudskis (1836–1866)“, *Aidai*, 1974, Nr. 5. Prieiga internete: http://www.aidai.us/index.php?option=com_content&task=view&id=1132&Itemid=140 [žiūrėta 2009 02 05].
- SN 1926 – *Statystyka narodowosciowa na podstawie danych głosowania do Sejmów*, Kaunas: „Prima“.
- SRĮ 1922 – *Seimo rinkimų įstatymas*. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter_archyvas/dokpaieska_arch.showdoc_l?p_id=112946&p_query=&p_tr2=2 [žiūrėta 2009 02 05].
- Š i m e l i o n i s 2007 – Izidorius Šimelionis, „Maršalas J. Pilsudskis lietuviukus kalbino lietuviškai“, *Lietuvos rytas*, 2007-07-17. Prieiga internete: <http://www.lrytas.lt/-11846508871183494575-mar%C5%A1alas-j-pilsudskis-lietuviukus-kalbino-lietuvi%C5%A1kai.htm> [žiūrėta 2009 02 05].

Arūnas Gumuliauskas

Juozas ar Juzefas Pilsudskis: lietuvių tautinio identiteto problema tarpukariu

S a n t r a u k a

Pagrindiniai žodžiai: *Juozefas Klemensas Pilsudskis, Tadeušas Katelbachas, Gabrielius Narutavičius, Stanislovas Narutavičius, Bilevičiai, Butleriai, Mykolas Romeris, Viktoras Kalicinskis, Juzefas Laskovskis.*

Juozefo Pilsudskio genealoginiame medyje susipynė trys giminės – Bilevičiai, Pilsudskiai, Butleriai. Visi keturi Lenkijos maršalo seneliai tarpusavyje buvo giminės. Petras Povilas Pilsudskis, Teodora Uršulė Butlerytė, Antanas Bilevičius buvo tikri žemaičiai. Tik

viena močiutė Elena Michalovska turėjo ir lenkiško, ir lietuviško kraujo. Pilsudskio giminės istorija – tipiška LDK bajorų, kurie XVIII a. visiškai polonizavosi, nemokėjo kalbėti lietuviškai ir neišsivaizdavo Lietuvos be sąjungos su Lenkija, istorija. Kita vertus, jie nebuvo tikri lenkai ir laikytini *gente lituanus natione polonus* (lietuvių kilmės lenkų tautybės). Tokia tautinė identifikacija būdinga tiek XIX a., tiek XX a. pirmajai pusei. Maršalą galima vadinti ir Juzefu, ir Juozu. Pilsudskis buvo Abiejų Tautų Respublikos atkūrimo iniciatorius ir kalbėjo lietuviškai. Jis iki pat savo mirties buvo įsitikinęs, kad pergalingas 1920 m. karas su bolševikais nebuvo pratęstas iki logiškos pabaigos – Lenkijos–Lietuvos–Baltarusijos ir Ukrainos federacijos buvusios Abiejų Tautų Respublikos žemėse sukūrimo. Savo LDK pilietybę maršalas deklaravo 1919 m. balandžio 22 d. kreipimesi „Į buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojus“ Vilniuje. Vidurinės Lietuvos sukūrimas po 1920 m. Lucijano Želigovskio okupacinio žygio tebuvo pirmas žingsnis į LDK federacinės sąjungos su Lenkija atkūrimą. Į vakarus nuo Vilniaus krašto, Pilsudskio nuomone, turėjo egzistuoti Žemaitija, o į rytus – Baltarusija ar net Ukraina, kaip LDK sudėtinės dalys. Į Vidurinę Lietuvą dar turėjo pretenduoti iki Nevėžio upės lenkų neokupuotos žemės. Matyt, dėl to vietoje erdvėje ėmė skliti klaidinga informacija apie Pirmosios Lietuvos Respublikos tautinę gyventojų sudėtį. Lietuvos gyventojų tautinė priklausomybė galėjo būti tarptautinėms institucijoms svarus argumentas sprendžiant Varšuvos ir Kauno teritorinį konfliktą. Seimų rinkimų rezultatai verčia abejoti oficialiai skelbtais Lietuvos Respublikos piliečių tautinės priklausomybės duomenimis. Tiek Kaunas, tiek Varšuva operavo skirtingais lenkų tautinės mažumos Lietuvoje narių skaičiais. Tam, matyt, įtakos turėjo politiniai motyvai. Lietuvos valdžios institucijos lenkų tautybės gyventojų skaičių nežymiai mažino, Lenkijos – nepagrįstai didino. Iki 1926 m. Lietuvos Respublikoje gyveno apie 100 tūkstančių lenkų.

Arūnas Gumuliauskas

Juozas or Jozef Pilsudski: the Problem of Lithuanian National Identity during the Inter-War Period

S u m m a r y

Keywords: *Józef Klemens Piłsudski, Tadeusz Katelbach, Gabriel Narutowicz, Stanisłovas Narutavičius, Bilevičiai, Butleriai, Mykolas Romeris, Wiktor Kaliciński, Józef Łaskowski.*

In the genealogical tree of Jozef Pilsudski, the families of Bilevicz (Bilevičiai), Pilsudski (Pilsudskiai) and Butler (Butleriai) are closely interrelated. All four grandfathers of the famous Polish marshal were related among themselves. Petras Povilas Pilsudskis, Teodora Uršulė Butlerytė and Antanas Bilevičius were real Samogitians. Only one grandmother, Elena Michalowska, had both Polish and Lithuanian blood. The history of the Pilsudski family is a typical story of Lithuanian Grand Duchy aristocrats who were finally Polonised by the 18th century, could not speak Lithuanian and could not imagine Lithuania without its union with Poland. On the other hand, they were not real ethnic Poles and therefore could be considered *gente lituanus natione polonus* (Lithuanian origin, Polish nationality). Such ethnic self-identification was common both in the 19th century and in the first half of the

20th century. Therefore the Marshal could be called both Jozef and Juozas. J. Pilsudski was the initiator of restoring the Two Nation Republic (*Rzeczpospolita*) and spoke Lithuanian. Until his death he was convinced that the victorious war against the Bolsheviks was not completed to its logical end, i.e. the creation of Lithuanian, Polish, Belorussian and Ukrainian federation in the lands of former *Rzeczpospolita*. The Marshal declared his citizenship of Grand Duchy of Lithuania during his address “to the former residents of Lithuanian Grand Duchy” delivered in Vilnius on April 22, 1919. The creation of Middle Lithuania after Lucian Zeligowski’s occupation of Vilnius in 1920 was merely the first step towards re-creating Grand Duchy of Lithuania in the federal Union with Poland. According to Pilsudski, to the West of Vilnius region there should have been the territory of Samogitia and to the East – Belorussia and even Ukraine as the constituent parts of The Grand Duchy of Lithuania. Middle Lithuania should have also included the areas not occupied by Poland up to the Nevėžis River. Maybe due to this reason incorrect information started to spread in the public domain about the ethnic composition of the First Republic of Lithuania. The ethnic affiliation of Lithuanian residents could become a strong argument for the international institutions in solving the territorial conflict between Kaunas and Warsaw. The results of elections to the Seimas raise doubts about the officially published data concerning the ethnicity of Lithuanian citizens. Both Kaunas and Warsaw operated with different figures concerning the number of ethnic Poles living in Lithuania. This was apparently influenced by political motives. If the Lithuanian government institutions slightly diminished this figure, then their Polish counterparts tended to arbitrarily increase it. By the year 1926, around 100 thousands ethnic Poles could have resided in the Republic of Lithuania.

A r ū n a s G U M U L I A U S K A S
Istorijos katedra
Šiaulių universitetas
P. Višinskio g. 38
LT-76352 Šiauliai
[gumaras@gmail.com]